

ПЕРЕДМОВА

Складне речення у навчальному курсі «Сучасна українська літературна мова (синтаксис)» є найважчим для здобувачів вищої освіти та учнів закладів середньої освіти. Методика вищої школи виробила різні шляхи і прийоми вивчення мовознавчих дисциплін, узагальнення та перевірки знань. Важливою складовою ефективного засвоєння теоретичного і практичного матеріалу є самостійна та індивідуальна робота студентів. З огляду на це пропонуємо посібник, який сприятиме поглибленню і закріпленню теоретичних знань здобувачів із синтаксису української мови, формуванню практичних умінь та навичок шляхом самоперевірки та самооцінювання.

Посібник «Синтаксис складного речення й пунктуація: самостійна та індивідуальна робота (для очного і дистанційного навчання)» укладено на основі відповідних положень щодо підготовки фахівців у сфері лінгвістичної науки, норм та традицій вищої університетської освіти, а також профілю освітньо-професійної програми.

Мета праці полягає у допомозі викладачеві й здобувачам вищої освіти організувати самостійну та індивідуальну роботу, яка набуває особливої актуальності в умовах змішаного навчання, однією із форм якого є дистанційне навчання.

Посібник відображає сучасні підходи до класифікацій та аналізу синтаксичних конструкцій, спрямований на формування практичних умінь і навичок пунктуаційної грамотності. Практичний блок допоможе забезпечити зв'язок теорії з практикою. Посібник містить завдання, що стосуються вивчення основних структурних різновидів складних речень, містить рубрики: «Складносурядне речення», «Складнопірядне речення», «Багатоконпонентне складнопірядне речення», «Безсполучникове складне речення», «Складні синтаксичні конструкції». Відповідно запропонований матеріал поділено на кілька тематичних блоків:

- 1) складносурядне речення;
- 2) складнопірядне речення;

- 3) безсполучникове складне речення;
- 4) багатокомпонентне складнопідрядне речення;
- 5) складні синтаксичні конструкції;
- 6) 300 тестових завдань із тем «Складне речення» (200) і «Пунктуація» (100);
- 7) запитання для перевірки фахових компетентностей здобувачів вищої освіти;
- 8) схеми та зразки синтаксичного аналізу складних речень;
- 9) література.

До кожної теми запропоновано по 20 варіантів. Ілюстрований матеріал у завданнях дібрано з творів сучасних українських письменників (Л. Костенко, О. Забужко, В. Лиса, В. Шевчука, І. Роздобудько, Г. Пагутяк, М. Матіос, Б. Мельничука та ін.).

Подані у посібнику самостійні роботи можуть бути підсумковими, екзаменаційними, індивідуальними науково-дослідними завданнями (ІНДЗ) тощо. Блок тестових завдань допоможе систематизувати й узагальнити вивчене із курсу «Сучасна українська літературна мова (синтаксис)», перевірити пунктуаційну грамотність. Запропонована наукова література зорієнтує здобувачів при підготовці до лабораторних занять, до тестового контролю, іспитів. Перелік контрольних запитань допоможе перевірити рівень фахової компетентності майбутніх філологів.

Сподіваємося, що пропоновані матеріали навчально-методичного посібника допоможуть здобувачам освіти ґрунтовно вивчити курс «Синтаксис» та підготуватися до іспиту.

Посібник адресований здобувачам вищої освіти стаціонарної та заочної форм навчання, особливо в умовах змішаного навчання, зокрема дистанційного. Крім того, представлений матеріал можуть використовувати вчителі-словесники на уроках української мови.

Матеріал посібника апробовано у навчальній роботі зі здобувачами факультету філології і журналістики Тернопільського національного педагогічного університету імені Володимира Гнатюка.

ЧАСТИНА І.

■ **Завдання для самостійної роботи**

СКЛАДНЕ РЕЧЕННЯ

СКЛАДНОСУРЯДНЕ РЕЧЕННЯ

ВАРІАНТ 1

1. **Запишіть речення і з'ясуйте, які змістові відношення існують між частинами складносурядного речення (послідовність, одночасність подій, протиставні, зіставні, причиново-наслідкові тощо). Підкресліть предикативні центри, охарактеризуйте сполучні засоби.**
 1. Раніше в подібному випадку він дорікав собі за відсутність гордості, але тепер, серед пустинного темного лугу, ця довірливість була бажана й приємна (*В. Дрозд*).
 2. Берест ще дуже давно поклав на плоский дах кузні своє гілля, і так вони разом з кузнею доживали віку (*М. Вінграновський*).
 3. Знявся вітер, і вранці поменшало листя на деревах (*Г. Пагутяк*).
 4. Та запросила до себе, але Олеся наполягла зустрітися біля ялинки (*В. Лис*).
2. **Випишіть складносурядні речення. Підкресліть предикативні центри, намалюйте структурні схеми цих речень.**
 1. З нетерплячкою вдивлялися вони у темряву, та нічого не бачили й не чули (*М. Коцюбинський*).
 2. Вони бачилися мало не щодня, і минав їхній час у цікавих бесідах (*Ю. Винничук*).
 3. Манюня то йшла, то поривала бігти (*М. Вінграновський*).
 4. Я син свого часу і весь належу сучасникам своїм (*О. Довженко*).
 5. Це нестерпно, але від цього можна звільнитись (*Г. Пагутяк*).
3. **Розставте розділові знаки у поданих реченнях і підкресліть предикативні центри.**
 1. І обійми стекли як вода
І нічник нашу тінь роздвоїв (*О. Забужко*).

2. Тихо пливло павутиння і тоненька хмарина лежала над яром наче капустяний листок (*М. Вінграновський*).
3. Я привернув своє обличчя до її обличчя і ніжний короткий як блискавка поцілунок опломенив наші уста (*Г. Михайличенко*).
4. Вона вчилася нового життя і на диво те життя вже перестало здаватися неймовірним і принизливим (*В. Лис*).

4. Виконайте синтаксичний аналіз наведених речень.

1. Злипаються губи, і в грудях купчиться шем, і кожна мелодія сходить на «Марсельезу» (*О. Забужко*).
2. Під ногами прокидався туман, а над нами падало й падало листя — золоті сльози осені (*М. Стельмах*).

ВАРІАНТ 2

1. Запишіть речення і з'ясуйте, які змістові відношення існують між частинами складносурядного речення (послідовність, одночасність подій, протиставні, зіставні, причиново-наслідкові тощо). Підкресліть предикативні центри, охарактеризуйте сполучні засоби.

1. Птиця радіє весні, а немовля — матері (*В. Мономах*).
2. Багато є таємниць у світі, і одна з найбільших з-поміж них — мова (*І. Вихованець*).
3. Сичі в гаю перекликались, та ясен раз у раз скрипів (*Т. Шевченко*).
4. Не то осінні води шуміли, збігаючи в Дунай, не то вітер бився в заламах провалля (*М. Коцюбинський*).

2. Випишіть складносурядні речення. Підкресліть предикативні центри, намалюйте структурні схеми цих речень.

1. Нині можемо бути дужі, та час сильніший за нас (*М. Дочинець*).
2. Було це почуття мимолітне і вперше оселилося в його душі (*В. Шевчук*).
3. Ще один поворот стерна, і кінець піскуватих горбів річки ліворуч лягли сірі смуги міста (*В. Підмогильний*).
4. Слова скінчилися, але пісня не завмирала (*В. Козаченко*).
5. Уночі була гроза, а ранок видався ясний на диво (*І. Франко*).

3. Розставте розділові знаки у поданих реченнях і підкресліть предикативні центри.

1. Вони йшли і йшли і здавалося мокра заметіль ховає їх у своїй щільній незатишній ковдрі (*В. Лис*).
2. Велетні і пророки невпинно змагались у битвах і дитяча душа моя не приймала їх впадаючи в смуток (*О. Довженко*).
3. Дно біліє як полотно і ось над чистим екраном цього полотна пропливають дрібні рибки (*Є. Гуцало*).
4. Щастя це трикутник а в нім три боки віра надія любов (*Б.-І. Антонич*).

4. Виконайте синтаксичний аналіз наведених речень.

1. Цей світ створено для людини, але людина створена не для цього світу (*В. Черняк*).
2. Розтремтілі простори гойдались
І хилились крокам у такт,
І летіла горбата далеч
Від хреста — і — до хреста (*Є. Маланюк*).

ВАРІАНТ 3**1. Запишіть речення і з'ясуйте, які змістові відношення існують між частинами складносурядного речення (послідовність, одночасність подій, протиставні, зіставні, причиново-наслідкові тощо). Підкресліть предикативні центри, охарактеризуйте сполучні засоби.**

1. Щомиті можна знайти вихід, але можна його не знайти ніколи (*Г. Пагутяк*).
2. Він поволі пішов геть, а вона ще дивилась йому вслід якийсь час, потім голосно зачинила двері (*В. Підмогильний*).
3. А в очах до болю чітко вставав власноручний Миколин підпис, і сумнів щодо сказаного Копаєвим все міцніше огортав душу (*І. Багрянний*).
4. Або не сокіл я, або спалила мені неволя крила (*Леся Українка*).

2. Випишіть складносурядні речення. Підкресліть предикативні центри, намалюйте структурні схеми цих речень.

1. Ой, шалена це буде атака
І скінчиться, звичайно, — проривом.

2. І небо — синь, і синява — розлив,
І хвилі — каламутні і мінливі.
3. І гуркочуть шляхи, стугонять і гуркочуть кузні ці.
4. Читаєте спільно рядки з-під поли,
І бліднуть уста і обличчя (*Із тв. О. Ольжича*).
5. Скільки ніс я для тебе тривоги і тепла,
Але ти, як весна, стороною пройшла (*О. Олесь*).

3. Розставте розділові знаки у поданих реченнях і підкресліть предикативні центри.

1. Ідеш а воно і шелестить і шарудить і скрикує і зітхає
(*Є. Гуцало*).
2. Десь над головою м'яко грало останнє вечірнє проміння
і від його теплої легкої музики все завмирало зачароване
трава бур'ян та дерева (*В. Шевчук*).
3. Навколо гори заступили
Широкий дальній круговид
Але ростуть у духа клени (*Ю. Клен*).
4. Це було друге життя і мабуть воно не давало йому розслабитись
(*Ю. Мушкетик*).

4. Виконайте синтаксичний аналіз наведених речень.

1. А хтось уже знов вирушає в мандри,
й земля йому з-під коліс кровить... (*О. Забужко*).
2. Розгладжує мати папірець рукою, а сама дивиться на свічечку і щось шепоче (*І. Багряний*).

ВАРІАНТ 4

1. Запишіть речення і з'ясуйте, які змістові відношення існують між частинами складносурядного речення (послідовність, одночасність подій, протиставні, зіставні, причиново-наслідкові тощо). Підкресліть предикативні центри, охарактеризуйте сполучні засоби.

1. Страх самоти створює натовп, а натовп навіть жах
(*Є. Яценко*).
2. Був навіки вибитий із життя, але все-таки не хотів здаватися
(*В. Шевчук*).
3. Тоді смішно й печально стало Федору, і він знову роздивився навколо (*В. Шевчук*).

4. Завтра батько побалакають з дядьком Мартином, а через два тижні Марися буде моя жінка! (*І. Карпенко-Карий*).
- 2. Випишіть складносурядні речення. Підкресліть предикативні центри, намалюйте структурні схеми цих речень.**
1. Нараз його вуха начебто прочистилися: бадьорий і дружний спів цвіркунів він почув.
 2. Тепер вони холопами були і на обличчях їхніх лежало смирення.
 3. Вони зустрілися поглядами, і зазирнув глибоко-глибоко в очі юродивому Федір.
 4. Він завмирав у тяжкій задумі, і в цій задумі раз застав його я.
 5. Він подивився на мене стурбовано, а трохи й несамовито (*Із тв. В. Шевчука*).
- 3. Розставте розділові знаки у поданих реченнях і підкресліть предикативні центри.**
1. Хлопець заплющив очі і бажання спати як теплий важкий покров застелило його думки нерухомою млою (*В. Підмогильний*).
 2. То тут то там блискали пожари і дні переповнилися кулетним татаканням (*М. Хвильовий*).
 3. Встає пожар як Гонта ярий
І морок ночі розідрав
Міліоновий галас (*Є. Маланюк*).
 4. Ти йшла навік проклятим полем
Й до стіп чорнозем прилипав (*Є. Маланюк*).
- 4. Виконайте синтаксичний аналіз наведених речень.**
1. І понад половицьким низом
злітали соколиці сизо,
а вітер тугу гнав із шалом,
не озираючись за валом (*О. Лятуринська*).
 2. Душа пройшла усі пекельні кола,
І тіло звуглювалося твоє не раз (*Є. Маланюк*).

ВАРІАНТ 5

- 1. Запишіть речення і з'ясуйте, які змістові відношення існують між частинами складносурядного речення (послідовність, одночасність подій, протиставні, зіставні, причиново-наслідкові тощо).**
 1. Мені кортіло ще щось спитати, але вона зникла (*Г. Пагутяк*).
 2. Ще кілька разів сама собою зринала віра в сказане, і тоді серце кидалося шалено... (*І. Багрянний*).
 3. Микола перебіг через колію, і ось він уже в братніх обіймах (*В. Гжицький*).
 4. Або дома не бути, або волю здобути (*Н. тв.*).
- 2. Випишіть складносурядні речення. Підкресліть предикативні центри, намалюйте структурні схеми цих речень.**
 1. Місяць ще не зійшов, і тихо присвічували зорі (*М. Вінграновський*).
 2. Я зробив крок і наступив на щось живе! (*М. Вінграновський*).
 3. Тоді теж була нерадісна весна, але вона минулася і принесла радість (*В. Лис*).
 4. Олеся гарячково шукає вихід, але виходу нема (*В. Лис*).
 5. Може, народ не потребує мого клопоту, до речі, і не знає нічого про його існування (*О. Довженко*).
- 3. Розставте розділові знаки у поданих реченнях і підкресліть предикативні центри.**
 1. Вони йшли і йшли і здавалося мокра заметіль ховає їх у своїй щільній незатишній ковдрі (*В. Лис*).
 2. В країні тривожний напружений стан а він по суті перебуває на нелегальному становищі (*В. Гжицький*).
 3. Трапиться сонячний день у жовтні і бджоли пускаються в свої останні обльоти (*Є. Гуцало*).
 4. Між ними танцювало крутилося безліч сніжин і дивилися вони один на одного крізь них (*В. Шевчук*).
- 4. Виконайте синтаксичний аналіз наведених речень.**
 1. А од неправди тоншають вуста, і шкіра робиться лускатно-сірувата (*О. Забужко*).
 2. Білі птаці сидять на реях, а одна злетіла, притулилась до стіп Спасителя на переді корабля (*В. Барка*).

ЗМІСТ

Передмова	4
Частина I. Завдання для самостійної роботи.	7
Складне речення.....	8
<i>Складносурядне речення</i>	8
<i>Складнопірядне речення</i>	31
<i>Безсполучникове складне речення</i>	50
<i>Багатокомпонентне складнопірядне речення</i>	68
<i>Складні синтаксичні конструкції</i>	88
Частина II. Тести	111
Складне речення.....	112
Пунктуація.....	161
Запитання для перевірки фахових компетентностей здобувачів вищої освіти.....	183
Схеми та зразки синтаксичного аналізу складних речень.	185
Література.....	198